

กลยุทธ์การสร้างสามัคคีด้วยวัชชือปริหานิยธรรม Strategy in Harmony Building by Vajji -aparihaniyadhamma

รุฒภณ มะโนน้อม^๑
มานพ เมืองแก้ว^๒

บทคัดย่อ

การที่ประชาชนทุกภาคส่วนในประเทศไทยของเรา ซึ่งในปัจจุบันเป็นช่วงเวลาที่ไม่มี การเลือกตั้งตามหลักประชาธิปไตย แม้ว่าจะมีรัฐบาลทหารซึ่งเรียกชื่อให้หน้าดูว่า คณะรักษาความสงบ แห่งชาติ เข้ามาดูแลบ้านเมืองในทุกด้านมานานกว่าสองปีแล้วก็ตาม และรัฐบาลทหารก็พยายาม รณรงค์สร้างความปรองดองสมานฉันท์ โดยถือว่าเป็นภารกิจหลักที่ ๆ หนึ่ง พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์ โอชา นายกรัฐมนตรี/หัวหน้า คสช. มุ่งมั่นจะให้บังเกิดขึ้นในห้วงเวลาที่ยังเข้ามาบริหารราชการ แผ่นดินอยู่ โดยพยายามจัดตั้งคณะทำงาน และเร่งรัดให้มีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องไม่หยุดยั้ง ผู้เขียนจึงได้ชี้ให้เห็นว่า หลักแห่งสามัคคีที่มาจากในพระไตรปิฎกโดยชื่อว่า “วัชชือปริหานิยธรรม ๗ ประการ” สามารถนำมาดำเนินการใช้เป็น กลยุทธ์หลัก (Core Strategy) ขับเคลื่อนกระบวนการสร้าง ความสามัคคีปรองดองสมานฉันท์ของรัฐบาลให้ดำเนินไปได้ แต่จำเป็นต้องมีสราณียธรรม ๖ ประการ มาคอยช่วยส่งเสริมสนับสนุนเป็นกลยุทธ์เสริม (Supported Strategy) อีกทางหนึ่งด้วย เพราะหลักธรรมแห่งการอยู่ร่วมกันทั้งสองหลักนี้ต่างสนับสนุนเกื้อกูล/อาศัยซึ่งกันและกัน ส่งเสริมกัน และกัน (Dependent upon) จนภารกิจการสร้างสามัคคีของคนในชาติที่รัฐบาลตั้งเป้าหมาย (Target) ไว้สามารถบรรลุผลได้อย่างแท้จริง

คำสำคัญ : กลยุทธ์, การสร้างสามัคคี, วัชชือปริหานิยธรรม

^๑พุทธศาสตร์ดุสิตบัณฑิต คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

^๒อนุศาสนาจารย์กรมทหารช่าง ค่ายบูรณัตร์.

Abstract

Although Thailand is governed by regime called National Council for Peace and Order (NPCO), but the government has an intention to make reconciliation in the nation. The working boards and projects are set to handle this burden continuously and restlessly. I think that the harmony principles of Vajji -aparihaniyadhamma in the Tipitaka can be used as the core strategy in building national reconciliation. And the principles of Saraniyadhamma can be used as the supportive strategy. These two sets of Dhamma are dependent to each other and can help make reconciliation in the nation successfully.

Keywords: Strategy, Harmony building, Vajji -aparihaniyadhamma

บทนำ

ตั้งแต่เดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๗ มาจนถึงปัจจุบัน เป็นเวลากว่าสองปีแล้วที่ประเทศไทยเจียบสงบ ปราศจากการรวมตัวของกลุ่มการเมืองหลากหลายความคิด แม้ว่าโดยภาพรวม เศรษฐกิจของประเทศไทยยังไม่ดีขึ้น และอาจเป็นไปได้ตามการพยากรณ์ของนักเศรษฐศาสตร์ทั้งหลายว่าคงต้องภายหลัง พ.ศ. ๒๕๖๐ ที่คาดว่าจะมีการเลือกตั้งครั้งใหม่ไปแล้ว แต่ผู้เขียนก็ยังคิดในทางสร้างสรรค์ (Creative Thinking) ว่าเป็นช่วงเวลาแห่งที่คนไทยจะสร้างความสามัคคีกลมเกลียว (Get Together) หรือการปรองดองสมานฉันท์ (Compromise) ลืมความบาดหมาง แล้วให้อภัยซึ่งกันและกัน จูงมือกันทำให้บ้านเมืองนี้เกิดความสงบสุขที่ยั่งยืน (Sustainable Peace) เมื่อพูดถึงความสามัคคีทำให้นึกถึงพุทธภาษิตที่ว่า “สุขา สังฆัสสะสามัคคี” แปลเป็นภาษาไทยว่า “ความพร้อมเพรียงของหมู่ให้เกิดสุข” (ขุ. ธ. ๒๕/๔๑. ขุ. อิติ. ๒๕/๒๓๘. อัง. ทสก. ๒๔/๘๐) มองอย่างผิวเผินสถานการณ์บ้านเมืองเราขณะนี้ เป็นระบบทหารที่เข้ามาดูแลไม่ว่าจะตั้งชื่ออย่างไรก็ตาม แต่คงเพียงระยะเวลา ๒-๓ ปี ดังนั้น สิ่งสำคัญที่ควรรักษาความสงบแห่งชาติที่มี ๆ หนา ๆ ท่านนายกรัฐมนตรีเป็นหัวหน้าคณะจะต้องทำให้ได้ คือความสามัคคีของคนทั้งชาติ ผู้เขียนในฐานะเป็นข้าราชการชั้นผู้น้อยและผู้ใต้บังคับบัญชาของท่านนายกรัฐมนตรี จึงใคร่ขอเสนอบทความฉบับนี้เป็นกำลังใจให้ท่านผู้นำประเทศสามารถฟันฝ่าวิกฤติต่างๆ ไปให้สำเร็จ เพื่อให้ประเทศไทยอันเป็นที่รักยิ่งของพวกเราแข็งแรงขึ้น (Our Country Stronger) เป็นผู้นำของ AEC ได้อย่างเต็มภาคภูมิในที่สุด

ความสำคัญของความสามัคคี

สมัยที่ผู้เขียนยังศึกษาในระดับปริญญาตรีที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยห้วงเวลา พ.ศ.๒๕๒๕-๒๕๒๗ นั้น เคยได้รับฟังธรรมบรรยายจากท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถระ) (อดีตสภานายกมหาวิทยาลัยและอดีตอธิบดีสงฆ์วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์) อยู่บ่อยครั้ง โดยเฉพาะความหมายของคำว่า “สามัคคี” ที่ท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระวันรัต (เฮง เขมจารีมหาเถระ) พระอุปัชฌาย์ของท่านได้นิยามศัพท์ (Definition) แก่ท่านเจ้าคุณพระธรรมญาณมุนี (กิตติ กิตติทินมหาเถระ) (สมณศักดิ์สุดท้ายของท่านคือ พระพุทธวรญาณ รองสมเด็จพระสังฆราช- ผู้เขียน) อดีตเจ้าอาวาสวัดกวีศรารามอำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี ศิษย์ร่วมสำนักวัดมหาธาตุฯ โดยท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธาจารย์ เล่าว่า ในสมัยก่อนเวลาที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส สมเด็จพระสังฆราช วัดบวรนิเวศ ทรงติดขัดด้วยภาษาบาลีชั้นสูง ก็จะเสด็จมายังตำหนักสมเด็จพระคุณ ๑ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ เพื่อทรงขอความรู้จากท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระวันรัต (เฮง) เป็นประจำ สัทธีวาริกเช่นท่านเจ้าคุณวัดกวีศรารามจึงได้ประจักษ์ชัดในภูมิรู้อันสุขุมคัมภีรภาพของพระอุปัชฌาย์มาอย่างต่อเนื่อง ต่อมาวันหนึ่งท่านเจ้าคุณพระธรรมญาณมุนี เกิดความสงสัยว่าคำว่า “สามัคคี” มีความหมายกว้างขวางล้าลึกเพียงใด วิเคราะห์ศัพท์ (Word Analysis) ด้วยภูมิปัญญาของท่านแล้วยังไม่ค่อยน่าพอใจเท่าไรนัก ยังไม่สามารถถอดรหัสหรือสังเคราะห์ (Synthesis) หลักธรรมออกมาอย่างชัดแจ้งสิ้นกระแสความได้ ท่านนึกถึงสมเด็จพระอุปัชฌาย์ได้ในขณะนั้นว่าสามารถแปลได้จับใจท่านมากอย่างแน่นอน พอตกลงใจได้เช่นนั้น ท่านเจ้าคุณพระธรรมญาณมุนีจึงออกเดินทาง

จากจังหวัดลพบุรีมายังวัดมหาธาตุฯ กรุงเทพมหานคร มาถึงตำหนักสมเด็จพระเทพฯ ตอนพลบค่ำ จากนั้นขึ้นไปบนตำหนักสมเด็จพระเทพฯ หลังจากที่เคาะประตูตำหนักและได้ยินเสียงพระอุปัชฌาย์ถามว่า “ใคร” จึงตอบว่า “เกล้าฯ พระธรรมญาณมุนี วัดกวีฯ ขอรับ” ท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระเทพฯ ขณะนั้นจำวัดอยู่บนเตียง แต่สอบถามกลับมาว่า “มีธุระอะไรหรือ” ท่านเจ้าคุณพระธรรมญาณมุนีรีบตอบว่า “เกล้าฯ สงสัยอยากทำความเข้าใจที่แท้จริงของคำว่า “สามัคคี” ขอรับ” พอได้ยินสัททิวาทิกตอบเช่นนั้น ท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระเทพฯ ถึงกับลุกขึ้นนั่งพร้อมกับพูดว่า “นี่แกจะมาลองภูมิกับข้าฯ หรือ” ท่านเจ้าคุณฯ รีบตอบพระอุปัชฌาย์ว่า “มิได้ขอรับ แต่เกล้าฯ แพลแล้วไม่ลึกซึ้งเท่าท่านเจ้าประคุณอุปัชฌาย์” ท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระเทพฯ (เฮง) จึงเฉลยว่า “สามัคคี รากศัพท์มาจากคำว่า สัมคคะ ลง ณี ปัจจัย พุทธิ อะ ที่ สัมคคะ เป็น อา สำเร็จรูปเป็น สามัคคี แพลได้ใจความ (ความหมาย) ว่า “มีกิจ (หน้าที่) คิดถึงประโยชน์ส่วนรวมร่วมกัน” พอได้ฟังคำเฉลยแล้วท่านเจ้าคุณพระธรรมญาณมุนีรู้สึกประทับใจ จึงกราบลาท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระเทพฯ พระอุปัชฌาย์เดินทางกลับจังหวัดลพบุรีในคืนวันนั้นเอง

ผู้เขียนได้เล่าความหมายของคำว่า “สามัคคี” มาโดยพิสดารเช่นนี้ จุดประสงค์หลักคือต้องการตีความ (Interpretation) การนิยามศัพท์ที่ท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระเทพฯ (เฮง) อธิบายไว้ในเบื้องต้นนี้ว่า เมื่อทุกคนต่างปรารถนาจะให้เกิดความสามัคคีปรองดอง สมานฉันท์ (harmony, unity, cooperation) อะไรก็ตามขึ้นมา ทุกคนจะต้องมีกิจ หมายความว่า มีหน้าที่รับผิดชอบร่วมกัน (Altogether Responsibility) ด้วยความสมัครใจ พร้อมกันนั้นทุกคนต้อง (มีจิตใจ) คิดถึงประโยชน์ส่วนรวมร่วมกัน ซึ่งผู้เขียนวิเคราะห์ได้ว่าต้องมีสามัคคีทั้ง

สองประการ คือ (ก) กายสามัคคี มีความพร้อมเพรียงกัน รู้จักการทำงานเป็นทีม (Teamwork) และ (ข) จิตสามัคคี คือจะทำการใดๆ ต้องมีการระดมสมอง (Brain Storming) ประชุมปรึกษาหารือแลกเปลี่ยนความคิด ทำ SWOT ของภารกิจสำคัญ (Core Mission) ออกมาให้ชัดเจนเสียก่อน นั่นคือความหมายโดยรวม (Total Meaning) ของคำว่า “สามัคคี” ที่ท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระเทพฯ (เฮง) อรรถาธิบายให้หลวงพ่อบุญพระพุทธรูปตามที่ได้เล่ามาข้างต้นแล้ว ผู้เขียนจึงตั้งหัวข้อไว้ให้น่าสนใจว่า สามัคคีนั้นสำคัญยิ่งนัก ในเพลงสามัคคีชุมนุม ที่ท่านเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล ณ อยุธยา) (อดีตเสนาบดีกระทรวงธรรมการ (ศึกษาธิการ) ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว-ผู้เขียน) แต่งมาจากทำนองเพลงโอลด์ แลง ซายน์ (Auld Lang Syne) ท่านได้สรุปอานูภาพของความสามัคคีไว้ได้อย่างสมบูรณ์แบบและเป็นที่ซาบซึ้งใจว่า “สามัคคีนี้แหละล้ำเลิศ จักชูชาติเชิดพระศาสนา สยามรัฐจักวัฒนาปรา-กฎเกียรติพุ่งเฟื่องกระเดื่องแดนดิน” ท่านผู้อ่านอย่าเพิ่งเชื่อผู้เขียนในตอนนี้อย่างไร ลองไปหาเพลง “สามัคคีชุมนุม” มาเปิดฟังดูบ้างนะครับ

หลักการสร้างความสามัคคีในพระไตรปิฎก

เมื่อได้เกริ่นนำถึงความสามัคคีที่พระสงฆ์ผู้เป็นปราชญ์ในทางพระพุทธศาสนาในอดีตสองรูปสนทนากันตีความกันได้อย่างลึกซึ้งแล้ว ท่านผู้อ่านคงต้องการทราบที่มาของความสามัคคีในคัมภีร์สูงสุดของพระพุทธศาสนา คือพระไตรปิฎก (The Three Baskets/Pali Canons) พุดถึงหลักการที่ก่อให้เกิดความสามัคคีไว้ชัดเจนมากคือ “วัชชือปริหานิยธรรม ๗” ที่กล่าวถึงวัชชือปริหานิยธรรม ๗ ประการของพระเจ้าอชาตศัตรู กษัตริย์ผู้ครองแคว้นมคธ ไปทูลถามพระพุทธเจ้า

ถึงวิธีการ/กลยุทธ์ (Strategy) ในการรักษาบ้านเมืองของเหล่ากษัตริย์ลิจฉวีแห่งแคว้นวัชชีตามเนื้อหาในมหาปรีนิพพานสูตรที่ผู้เขียนจะนำมาเสนอต่อไปนี้

ขณะที่ พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับบนภูเขาคิชฌกูฏ เขตพระนคร ราชคฤห์ พระเจ้าอชาตศัตรู กษัตริย์แคว้นมคธ ทรงปรารถนาจะเสด็จไปปราบแคว้นวัชชี จึงรับสั่งเรียกวัสสการพราหมณ์ อำมาตย์ผู้ใหญ่ในนครรัฐมาตรัสสั่งให้ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ทูลถามเกี่ยวกับวิธีการทำลายแคว้นวัชชีซึ่งพระองค์เห็นว่ามิถุธีมีอาณานุกาพมากให้พินาศวอดวาย และจดจำพระพุทธพยากรณ์นั้นมากราบทูลพระองค์ วัสสการพราหมณ์ ได้รับพระราชโองการแล้ว จึงรีบเดินทางออกกจากพระนครราชคฤห์ตรงไปยังภูเขาคิชฌกูฏ แล้วเดินขึ้นเขาไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้กราบทูลสนทนาปราศรัยพอสมควรแล้ว ได้กราบทูลถามพระพุทธเจ้าว่า พระเจ้าอชาตศัตรู ทรงปรารถนาจะเสด็จไปปราบแคว้นวัชชี จักทำให้พวกเจ้าวัชชีถึงความพินาศวอดวายได้อย่างไร

พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสถึงสามัคคีธรรมที่กษัตริย์วัชชีทรงปฏิบัติอยู่ในเวลานั้น ๗ ประการให้พระอานนท์ฟังต่อหน้าวัสสการพราหมณ์ได้ใจความว่า “๑) พวกเจ้าวัชชีจักหมั่นประชุมกันเนื่องๆ อยู่ ๒) พวกเจ้าวัชชีจักพร้อมเพรียงกันประชุม จักพร้อมเพรียงกัน เลิกประชุม และจักพร้อมเพรียงกันทำกิจที่เจ้าวัชชีพึงกระทำ ๓) พวกเจ้าวัชชีไม่ได้บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติไว้ ไม่ถอนสิ่งที่ได้บัญญัติไว้แล้ว สมาทานประพฤติกอยู่ในวัชชีธรรมของเก่าตามที่บัญญัติไว้แล้วหรือ ๔) พวกเจ้าวัชชีสักการเคารพนับถือบูชาท่านที่เป็นผู้ใหญ่ของพวกเจ้าวัชชี และเชื่อฟังถ้อยคำของท่านเหล่านั้น ๕) พวกเจ้าวัชชีจักไม่ฉุดคร่า ชื่นใจสตรีหรือกุมารีในสกุล ให้อยู่ร่วมด้วย ๖) พวกเจ้าวัชชีสักการะเคารพ นับถือบูชาเจดีย์ของ

พวกเจ้าวัชชีทั้งภายในภายนอก และไม่ปล่อยให้ธรรมิกพลี ที่เคยให้ที่เคยกระทำ แก่เจดีย์เหล่านั้นเสื่อมทรามไป ๗) พวกเจ้าวัชชีจักจัดแจงไว้ดีแล้ว ซึ่งความอารักขา ป้องกันคุ้มครองอันเป็นธรรม ในพระอรหันต์ทั้งหลาย ด้วยตั้งใจว่า ไฉนหนอ พระอรหันต์ที่ยังมิได้มาพึงมาสู่แคว้นแคว้น และที่มาแล้ว พึงอยู่เป็นผาสุกในแคว้นแคว้น” จากนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสสรุปให้วัสสการพราหมณ์ฟังว่า ขณะที่พระองค์ประทับอยู่ที่สารินทพเจดีย์ เขตเมืองเวสาลีนั้น พระองค์ได้แสดงอภิธานิยธรรมทั้ง ๗ ประการ นี้ แก่พวกเจ้าวัชชี หากเจ้าวัชชียังปฏิบัติตามอภิธานิยธรรมทั้ง ๗ ประการ นี้อยู่ ก็จะไม่มีการเสื่อมอย่างแน่นอน

วัสสการพราหมณ์ พอได้ฟังแล้วจึงได้ทูลว่า เพียงแค่ พวกเจ้าวัชชีมาประกอบด้วยอภิธานิยธรรม แม้ข้อหนึ่งๆ ก็ยังหวังได้ซึ่งความเจริญอย่างเดียว ไม่มีเสื่อม ไม่ต้องพูดถึงการปฏิบัติตามอภิธานิยธรรมทั้ง ๗ ประการเลย พระเจ้าอชาตศัตรู ไม่สมควรกระทำการรบกับเจ้าวัชชี นอกจากจะประองตอง นอกจากจะยู่ให้แตกกันเป็นพวก แล้วกราบบังคมลาพระผู้มีพระภาคเจ้ากลับไปเฝ้าพระเจ้าอชาตศัตรู (ดูรายละเอียดใน ที.ม. ๑๐ / ๖๗-๖๙ / ๘๕-๘๙)

ต้องการให้เกิดความสามัคคีต้องมีกลยุทธ์

บ้านเมืองทุกบ้านเมืองนั้น ความเป็นเอกราชและความสงบสุขเป็นสิ่งที่ปรารถนาสูงสุด (Extreme Needs) ประเทศไทยในปัจจุบันก็เช่นเดียวกัน ด้วยเหตุนี้ รัฐบาลภายใต้การบริหารราชการของพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรี จึงรณรงค์ประชาสัมพันธ์เรื่อง “ค่านิยม ๑๒ ประการ” อย่างต่อเนื่อง ตรงนี้ผู้เขียนมีความเห็นว่า เป็นการสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นในประเทศชาติบ้านเมืองอันเป็นที่รักยิ่งของพวกเราโดยเร็วที่สุด แต่สิ่งหนึ่งที่ต้องมีก็

คือ “กลยุทธ์”(Strategy) คำถามประการต่อมา คือ อะไรเป็นความหมายกลยุทธ์บ้าง ท่านผู้รู้ด้านการพัฒนาการศึกษาหลายท่าน ได้นิยามความหมายของคำว่า “กลยุทธ์” ไว้ดังนี้

กลยุทธ์ (Strategy) หรือ ยุทธศาสตร์ เป็นศัพท์ที่มีกำเนิดในทางทหาร หมายถึง แผนการปฏิบัติ ซึ่งวางเพื่อให้บรรลุเป้าประสงค์จำเพาะ กลยุทธ์ หรือยุทธศาสตร์ในทางทหารนั้นแตกต่างจาก ยุทธวิธี ซึ่งว่าด้วยการดำเนินการรบปะทะ (Engagement) ขณะที่ยุทธศาสตร์นั้น ว่าด้วยวิธีการเชื่อมโยงการรบปะทะต่างๆ เข้าด้วยกัน คำถามที่ว่า “จะสู้รบอย่างไร” เป็นปัญหาทางยุทธวิธี แต่ข้อกำหนดและเงื่อนไขซึ่งมีการสู้รบกันและความเหมาะสมในการสู้รบกันนั้นเป็นปัญหาทางยุทธศาสตร์ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการสงคราม (Warfare) สี่ระดับ ได้แก่ วัตถุประสงค์ทางการเมืองหรือยุทธศาสตร์หลัก, ยุทธศาสตร์, ปฏิบัติการและยุทธวิธี นักคิดคนหนึ่งนิยามยุทธศาสตร์ไว้ว่าเป็นวิถีอย่างครอบคลุมในอันที่จะพยายามปฏิบัติเพื่อผลเบื้องปลายทางการเมือง รวมทั้งการข่มขู่หรือการใช้กำลังอย่างแท้จริง ในวิชาวิธีแห่งเจตจำนง ซึ่งจำต้องมีอย่างน้อยสองฝ่ายในความขัดแย้งหนึ่งๆ ฝ่ายเหล่านี้มีปฏิสัมพันธ์กัน ดังนั้น ยุทธศาสตร์จะประสบความสำเร็จน้อยครั้งหากไม่แสดงความสามารถในการดัดแปลง (Beatrice Heuser, 2010: 27)

ความหมายที่ง่ายที่สุดของคำว่ากลยุทธ์ ก็คือแผนการปฏิบัติที่รวบรวมความพยายามทั้งหลายเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ ในยุคปัจจุบันนี้ จะเป็นการเที่ยงตรงมากกว่า หากพิจารณาว่า Strategy คือขบวนการตัดสินใจอันซับซ้อนซึ่งเชื่อมโยงวัตถุประสงค์ หรือจุดมุ่งหมายสุดท้าย (Ends) เข้ากับ วิถี หรือ หนทาง (Ways) และวิธีการ หรือเครื่องมือ (Means) ในอันที่จะให้บรรลุวัตถุประสงค์นั้น กลยุทธ์ หรือ

“Strategy” ในภาษาอังกฤษซึ่งได้มีผู้แปลเป็นไทยว่า “กลยุทธ์” นั้น กลยุทธ์ หรือ ยุทธศาสตร์ หมายถึง การมุ่งเน้นหรือทุ่มเททรัพยากรไปในเรื่องใดแล้วสามารถนำพาหมู่คณะไปสู่ความสำเร็จหรือวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ (บุญเกียรติ ชีวะตระกูลกิจ, ๒๕๔๙: ๑-๙) กลยุทธ์ ยังหมายถึง แผนการอันชาญฉลาดสำหรับกระทำการอันหนึ่งอันใดให้บรรลุเป้าหมายที่มีความยากเป็นพิเศษ ไม่อาจบรรลุได้โดยวิธีธรรมดาที่คนทั่วไปรู้อยู่แล้ว วิธีดังกล่าวต้องประกอบขึ้นจากหลักวิชาการย่อยๆ หรือ “ศาสตร์” อีกข้อหนึ่ง เพราะสามารถนำไปตรวจสอบโดยกระบวนการวิทยาศาสตร์ เพื่อยืนยันว่าเป็นแผนการที่ใช้ปฏิบัติเพื่อการบรรลุเป้าหมายได้จริงและจะได้ผลอย่างคุ้มค่าและคุ้มทุน (เฉลียว บุรีภักดี, ๒๕๔๖: ๔)

การวางแผนกลยุทธ์เป็นการวางแผนระยะยาวขององค์การ เพื่อให้ได้มาซึ่งกลยุทธ์ขององค์การโดยจะมีขั้นตอนหรือกระบวนการย่อยๆ อีก ๓ ขั้นตอน ได้แก่ ๑) การกำหนดภารกิจและวัตถุประสงค์หลักขององค์การ ๒) ตรวจสอบวิเคราะห์สภาพแวดล้อมขององค์การ และ ๓) การกำหนดกลยุทธ์หลักขององค์การ (สุพานี สฤษณ์วานิช, ๒๕๔๙: ๑๑)

กลยุทธ์เป็นเครื่องมือเพื่อช่วยชี้้นำการบริหารขององค์กรที่เกิดจากกระบวนการระดมสมองของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องอย่างมีส่วนร่วม โดยยึดหลักการวิเคราะห์ให้ทราบสภาพแวดล้อมให้ “รู้เขารู้เรา” เพื่อชี้แนะเป้าประสงค์หรือเป้าหมาย (วิสัยทัศน์ พันธกิจและวัตถุประสงค์หลักของแผน) และกลยุทธ์ กลวิธีการปฏิบัติที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม (อุทิศ ขาวเขียว, ๒๕๔๖: ๑๑)

การประเมินปัจจัยภายในภายนอกองค์กรที่ประกอบด้วย บริบท ปัจจัยนำเข้า กระบวนการที่เน้นความสามารถขององค์กร

บุคลากร ในองค์การเรียนรู้เพื่อปรับตัวให้ทันสถานการณ์ ปัจจัยภายนอก ประกอบด้วยสถานการณ์การแข่งขันและการตลาดและประการสุดท้ายคือ ผลผลิตขององค์การ (สุรชาติ ณ หนองคาย, ๒๕๔๖: ๑๓)

การจัดการเชิงกลยุทธ์เป็นการบริหารอย่างมีระบบที่ต้องอาศัยวิสัยทัศน์ของผู้นำและอาศัยการวางแผนอย่างมีขั้นตอน โดยผ่านการตัดสินใจและการประเมินแล้วว่าเหมาะสมกับองค์การและสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง อันจะนำความสำเร็จมาสู่องค์การได้ การจัดการเชิงกลยุทธ์จึงเป็นแนวทางหนึ่งที่จะช่วยให้นักบริหารกำหนดทิศทางขององค์การ วิเคราะห์สภาพแวดล้อมทั้งภายนอกและภายในองค์การ ช่วยกำหนดกลยุทธ์ที่เหมาะสมกับองค์การ เพื่อที่จะนำกลยุทธ์เหล่านั้นไปประยุกต์ปฏิบัติ และควบคุมประเมินผลการดำเนินงานขององค์การได้ การจัดการเชิงกลยุทธ์เป็นเครื่องมือสำคัญของนักบริหารเพราะการจัดการเชิงกลยุทธ์จะเกี่ยวข้องกับอนาคตในระยะยาวขององค์การทั้งหมดจะนำไปสู่การเพิ่มโอกาสของความสำเร็จและความล้มเหลวขององค์การได้ (วรางคณา ผลประเสริฐและคณะ, ๒๕๕๔: ๔)

เพราะเหตุนี้เอง การสร้างสังคมไทยให้เกิดความสมัครสมานสามัคคีตามความประสงค์ของคณะรักษาความสงบแห่งชาติที่มี ฯพณฯ นายกรัฐมนตรีเป็นหัวหน้าคณะ จึงต้องทำกิจกรรมต่างๆ เช่น การมีตลาดหลากหลายบริเวณริมคลองผดุงกรุงเกษม (ข้างทำเนียบรัฐบาล) การประชาสัมพันธ์งานยิ่งใหญ่ “ปั่นเพื่อแม่” (Bike For Mom) ที่ผ่านมา เป็นต้น และในเดือนมกราคม ๕ ธันวาคมหาราช นอกจากกิจกรรมถวายราชสดุดีแล้ว ยังมีกิจกรรมยิ่งใหญ่ที่สุดของเมืองไทยคือ “กิจกรรมปั่นเพื่อพ่อ” (Bike For Dad) ในวันศุกร์ที่ ๑๑ ธันวาคม ๒๕๕๘ ที่ผ่านมา ซึ่งถือได้ว่าเป็น “กลยุทธ์การ

สร้างความสามัคคีระดับชาติ” (National Strategy For Getting Together) ที่ได้รับการยอมรับจากประชาชนชาวไทยผู้เปี่ยมไปด้วยความจงรักภักดีต่อพระบรมราชจักรีวงศ์ (Chakkri Dynasty) จะได้ร่วมกันถวายราชสดุดีและร่วมเทิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทุกตารางนิ้วของราชอาณาจักรไทย

กลยุทธ์ที่จะทำให้ประชาชนไทย “มีใจคิดถึงประโยชน์ส่วนรวมร่วมกัน”

ตามที่คุณเขียนได้นำเสนอความสำคัญของสามัคคี ที่มาของความสามัคคีในคัมภีร์พระไตรปิฎก และความหมายของคำว่า “กลยุทธ์” มาตามลำดับแล้วนั้น ประเด็นหลักที่ต้องการนำเสนอเพื่อความวัฒนาสถาพรของราชอาณาจักรไทย ในยุคที่คณะรักษาความสงบแห่งชาติดูแลบ้านเมืองอยู่ในปัจจุบันนี้ก็คือ ทำอย่างไรจึงจะส่งเสริมให้ชาวไทยทุกหมู่เหล่าในเวลานี้ “มีใจคิดถึงประโยชน์ส่วนรวมร่วมกัน” ให้จงได้

คำตอบแรก ก็คือต้องศึกษาทำความเข้าใจในหลักวัชชือปริหานิยธรรมทั้ง ๗ ประการข้างต้นให้เข้าใจอย่างถ่องแท้เสียก่อน เพราะจากการอ่านพระไตรปิฎกนี้ ผู้เขียนมีความเห็นว่าวัชชือปริหานิยธรรม โดยเฉพาะข้อ ๑-ข้อ ๓ กล่าวคือ

๑. หมั่นประชุมกันเนื่องนิത്യ (to hold regular and frequent meetings)

๒. พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจที่พึงทำ (to meet together in harmony, disperse in harmony, and do their business and duties in harmony)

๓. ไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติไว้ (อันขัดต่อหลักการเดิม) ไม่ล้มล้างสิ่งที่บัญญัติไว้ (ตามหลักการเดิม) ถือปฏิบัติมันตามวัชชือธรรม (หลักการ) ตามที่วางไว้เดิม (to introduce no

revolutionary ordinance or break up no established ordinance, but abide by the original or fundamental Vajjian norm and principles) (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), ๒๕๕๗: ๒๑๑-๒๑๒)

นับว่ามีความสำคัญมากกว่าอีก ๔ ข้อที่เหลือ โดยความเป็นจริง ผู้เขียนไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใดในแวดวงการเมืองไทย แต่จะหาความสามัคคีในรัฐสภา (Parliament) ได้ค่อนข้างยาก เวลาที่มีการถ่ายทอดสดไปทั่วประเทศ สมาชิกสภาผู้ทรงเกียรติจะมาประชุมกันอย่างพร้อมหน้า เพื่อให้ประชาชนที่ใช้สิทธิออกเสียงเลือกตนเองเข้ามาได้เห็นว่าตนเองขยันทำงาน วันไหนพิจารณากฎหมายที่ไม่สำคัญหรือไม่มีการถ่ายทอดสดต่างพร้อมใจกันไม่มาประชุม แบบนี้ไม่เป็น “กายสามัคคี- จิตสามัคคี” ตามที่บรรยายมา แต่น่าจะเรียกว่า “ทุจริตสามัคคี” เพราะต่างพร้อมใจกันทุจริตเวลาราชการอย่างไม่มีความละอายนใจและความเกรงกลัวต่อบาป (ธรรมเครื่องรักษาคุ้มครองโลก ๒ คือ หิริและโอตตปปะ, ผู้เขียน) เพราะกินเงินเดือนจากภาษีของราษฎรเดือนละนับ ๑๐๐,๐๐๐ บาท แต่ทำงานไม่คุ้มเงินเดือน น่าเสียดายเงินภาษีแทนประชาชนคนไทยทั้งประเทศเสียจริง

ผู้เขียนมองเห็นว่า วัชชือปรีหานิยธรรม ๓ ประการแรกนี้เป็นเรื่องสำคัญ กลยุทธ์ในการสร้างความสามัคคีปรองดอง จึงต้องใช้หรือเน้นหลักธรรม ๓ ประการนี้ กล่าวคือต้องมีการประชุมกันเนื่องนิത്യ ฯลฯ ถ้ามั่นตามวัชชือธรรม ฯลฯ เพราะจะได้ร่วมกันแสดงความคิดเห็นอันนับได้ว่าเป็นการระดมสมอง (Brain Storming) ทั้งนี้ เพื่อร่วมกันหา SWOT ของแต่ละภารกิจออกมาเป็นรูปธรรมให้ได้ และต้องเคารพมติที่ประชุมอย่างเคร่งครัดด้วย ในเรื่องความสามัคคี คนที่มาประชุมพร้อมเพรียงกัน ฯลฯ ตามข้อ ๑) จะได้ทั้ง กายสามัคคีและจิตสามัคคี (Physical and Mental get together) กลยุทธ์ของวัชชือ

อปรีหานิยธรรม ๓ ประการนี้ ผู้เขียนมองว่าต้องสร้างให้เกิดในหัวใจของคนไทยทุกคนให้ได้ในเวลา นี้ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่เกิดสุญญากาศทางการเมือง ประเทศไทยตั้งแต่วันที่ ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๕๗ มา ไม่มีกลุ่มสีหรือฝ่ายใดๆ ดังที่ทราบกันดีแล้ว พอทุกคนคิดถึงแต่ประเทศชาติบ้านเมือง ก็จะไม่มีการทะเลาะ ไม่มีพวกคุณพวกผมมีแต่ “พวกเรา” ไม่ว่ารัฐบาลจะออก “ค่านิยม (Values)” ออกมาอีกสักกี่ข้อ ย่อมจะได้รับการตอบรับจากภาคประชาชนอย่างแน่นอน

สำหรับคำตอบอีกประการหนึ่งนั้น ก็คือ ในความเห็นของผู้เขียนวัชชือปรีหานิยธรรมเป็นแกนหลักของการสร้างความสามัคคีก็จริง แต่ถึงกระนั้น คนไทยเราจะดำรงรักษาความสามัคคีปรองดองไว้ได้ จำเป็นต้องมีธรรมอื่นมาสนับสนุน (Support) ด้วย ผู้เขียนมีความเห็นว่าจะต้องเพิ่ม “สารณียธรรม/สาราณียธรรม ๖” ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน, ธรรมที่ทำให้เกิดความสามัคคี, หลักการอยู่ร่วมกัน) อันประกอบด้วย ๑) เมตตากายกรรม (ตั้งเมตตากายกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ฯลฯ เคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง) ๒) เมตตาวจีกรรม (ตั้งเมตตาวจีกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ฯลฯ กล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง) ๓) เมตตามโนกรรม (ตั้งเมตตามโนกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ฯลฯ มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน) ๔) สาธารณโภคิตา (ได้ของสิ่งใดมาก็แบ่งปันกัน ฯลฯ นำมาแบ่งปันเฉลี่ยเจือจาน ให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วกัน) ๕) สีลสามัญญตา (มีศีลบริสุทธิ์เสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง ฯลฯ ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจของหมู่คณะ) ๖) ทิฏฐิสามัญญตา (มีทิฏฐิตั้งงามเสมอกันกับเพื่อน

พรหมจรรย์ทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง ฯลฯ ในข้อที่เป็นหลักการสำคัญอันจะนำไปสู่ความหลุดพ้น สิ้นทุกข์ หรือขจัดปัญหา) (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), ๒๕๕๗: ๒๐๐)

ดังนั้น ผู้เขียนจึงมีความเห็นว่าวัชชือปริหานิยธรรม ๗ ประการ โดยเฉพาะ ๓ ประการแรกนั้น จึงนับได้ว่าเป็นกลยุทธ์หลัก (Core Strategy) ในการสร้างความสามัคคีกลมเกลียวของคนในชาติบ้านเมืองของเราที่รัฐบาลต้องเร่งรณรงค์ให้เกิดเป็นรูปธรรมโดยเร็วที่สุด ในขณะที่เดียวกันก็ต้องมีกลยุทธ์รอง (Subordinate Strategy) อันได้แก่ สาราณียธรรม ๖ เพื่อให้เป็นกองหนุน (Supporter) ให้เกิดความสามัคคีที่แข็งแกร่งและยั่งยืนยิ่งขึ้น (Stronger and sustainer) สามารถทนกระแสการเมืองที่คอยปั่นป่วนสถานการณ์บ้านเมืองอยู่เป็นระลอกๆ ได้อย่างมั่นคงและสร้างความเจริญแก่บ้านเมืองฟื้นฟูเศรษฐกิจให้กลับมาตึ๊งเต๊งเดิมให้ได้ และพร้อมเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (Asean Economic Community/AEC) ได้อย่างมีเกียรติมีศักดิ์ศรีไม่น้อยหน้าชาติอื่น ๆ ในภูมิภาคนี้ต่อไป เพราะเมื่อมีการประชุมกัน ช่วยกันทำงาน ตั้งจิตเมตตาในไตรทวาร (กาย, วาจา และใจ) เป็นอย่างดีต่อเพื่อนพรหมจรรย์ (คนที่ยังต้องเวียนว่ายตายเกิดยังไม่บรรลุมรรค ผล นิพพาน=เพื่อนพรหมจรรย์ - ผู้เขียน) ได้เช่นนี้แล้ว ก็จะไม่มีการทะเลาะวิวาทบาดหมางกัน เข้าทำนองที่นิยมพูดกันว่า “แตกต่างกัน (ความคิด) แต่ไม่แตกแยก (แบ่งเป็นพรรคเป็นพวก)” ความสามัคคีก็จะเกิดขึ้นในราชอาณาจักรไทยด้วยกลยุทธ์ ๒ กลยุทธ์ตามหลักวัชชือปริหานิยธรรม ๗ และสาราณียธรรม ๖ (ที.ปา. ๑๑/๓๑๗/๒๕๗, อัง.ฉก.ก. ๒๒/๒๘๒-๒๘๓/๓๒๑-๓๒๓) ดังที่ผู้เขียนใช้หัวข้อว่าต้องทำให้ชาวไทยทุกหมู่เหล่าเกิดความสมัครสมานสามัคคี ตามความหมายที่ท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระวันรัต(เฮง เขมจารี

มหาเถระ) แปลไว้ได้อย่างลึกซึ้งประทับใจว่า “มีจิตใจถึงประโยชน์ส่วนรวมร่วมกัน” ข้างต้นนั้น ความสงบเรียบร้อย ,ความผาสุกหรือความมั่นคงสถาพรใด ๆ ที่ชาวไทยเราปรารถนากันอย่างยิ่งนั้น ก็จะต้องเกิดขึ้นในประเทศไทยของเราได้อย่างแน่นอน เราจะจับมือกันล้มความบาดหมางในอดีตที่ผ่านมา ก้าวข้ามวิกฤติ ไปสู่ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันเหมือนในอดีตสมัยบางระจันสมัยสงคราม ๙ ท้าว ที่คนไทยเราสามัคคีกลมเกลียวกัน ช่วยกันรบพุ่งรักษาเอกราชอธิปไตยของราชอาณาจักรไทยมาได้ยาวนานอัศจรรย์

บทสรุป : กายและใจสามัคคี มุ่งสร้างความดีเพื่อบ้านเมือง

การที่หมู่คณะหรือประชาชนทุกภาคส่วนในประเทศไทยของเรา ซึ่งในปัจจุบันเป็นช่วงเวลาที่เกิดสุญญากาศทางการเมือง แม้ว่าจะมีรัฐบาลทหาร ซึ่งเรียกชื่อให้ดูไม่มากแล้ว ว่า คณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) เข้ามาดูแลบ้านเมืองในทุกด้านมานานกว่าสองปีแล้วก็ตาม และรัฐบาลทหารก็พยายามรณรงค์สร้างความปองดองสมานฉันท์ โดยถือว่าเป็นภารกิจหลักที่ ๆ พณฯ พล.อ. ประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรี/หัวหน้า คสช. มุ่งมั่นจะให้บังเกิดขึ้นในห้วงเวลาที่ยังเข้ามาบริหารราชการแผ่นดินอยู่ โดยพยายามจัดตั้งคณะทำงาน และเร่งรัดให้มีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องไม่หยุดยั้ง ผู้เขียนจึงได้ชี้ให้เห็นว่า หลักแห่งความสามัคคีที่มาในพระไตรปิฎกโดยชื่อวัชชือปริหานิยธรรม ๗ ประการ สามารถนำมาดำเนินการใช้เป็นกลยุทธ์หลัก (Core Strategy) ขับเคลื่อนกระบวนการสร้างความสามัคคีปองดองสมานฉันท์ของรัฐบาลให้ดำเนินไปได้ แต่จำเป็นต้องมีสาราณียธรรม ๖ ประการ มากอยช่วยส่งเสริมสนับสนุนเป็นกลยุทธ์เสริม (Supported Strategy) อีกทางหนึ่งด้วย เพราะหลักธรรมแห่งการอยู่

ร่วมกันทั้งสองหลักนี้ต่างสนับสนุนเกื้อกูล/อาศัยซึ่งกันและกัน ส่งเสริมกันและกัน (Dependent upon) จนภารกิจการสร้างความสามัคคีของคนในชาติที่รัฐบาลตั้งเป้าหมาย (Target) ไว้สามารถบรรลุผลได้อย่างแท้จริง

ประเด็นหลักที่ผู้เขียนพยายามเน้นย้ำในบทความฉบับนี้คือ คนไทยทุกคนต้องรวมกายและใจให้เกิดความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันในความหมายอันลึกซึ้งของคำว่า “สามัคคี” ที่สมเด็จพระวันรัต(เฮง) อดีตอธิบดีสงฆ์วัดมหาธาตุ เขตพระนคร กรุงเทพฯ แปลไว้ได้อย่างประทับใจว่า “มีกิจคิดถึงประโยชน์ส่วนรวมร่วมกัน” เพราะเมื่อประชาชนชาวไทยทุกภาคส่วนต่างมีความสามัคคี ขวนขวายทำความดีมิใช่เพื่อตัวเอง แต่มุ่งประโยชน์ของประเทศชาติ

บ้านเมืองเป็นหลัก ชาติไทยของเราก็จะก้าวข้าม (across) ความบาดหมาง ความผิดพลาดที่เกิดขึ้นแก่ทุกฝ่ายไปสู่ความปรองดองสมานฉันท์ได้ในที่สุด ผู้เขียนใคร่ขอให้ท่านผู้อ่านได้มองดูชาวอิสราเอล (ยิว) เป็นตัวอย่าง (Supermodel) แม้ประเทศจะเล็กๆ มีพลเมืองไม่กี่ล้านคน แต่ทุกคนมีความรักชาติ (Nationality) มีความสามัคคีทั้งกายและใจที่ยอดเยี่ยมพัฒนาประเทศให้เจริญ แม้ถูกประเทศอิสลามรอบด้านรุมโจมตีก็สามารถต่อกรกับอริราชศัตรูของชาติได้อย่างองอาจกล้าหาญและไม่พ่ายแพ้ เป็นตัวอย่างที่ดีเยี่ยม (Excellent) ไม่แพ้พวกเจ้าวัชชีวัชชี ในสมัยพุทธกาลที่ทำให้พระเจ้าอชาตศัตรูแห่งแคว้นมคธที่มีกำลังรบมากกว่าหลายเท่ารบพุ่งเอาชนะไม่ได้แม้แต่หน่วย ฉะนั้น

บรรณานุกรม

- Beatrice Heuser. (2010). *The Evolution of Strategy: Thinking War from Antiquity to the Present*. Cambridge University Press.
- เฉลียว บุรีภักดิ์. (๒๕๔๖). *เอกสารประกอบการสอนชุดวิชาประมวลหลักการและการสร้างยุทธศาสตร์การพัฒนา*. กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท..
- บุญเกียรติ ชีวะตระกูลกิจ. (๒๕๔๙). *การจัดการเชิงยุทธศาสตร์สำหรับ CEO*. กรุงเทพมหานคร : สุขุมและบุตร.
- พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ ที่มณีกาย ปาฎีกวรรค เล่มที่ ๑๑ ข้อ ๓๑๗ หน้า ๒๕๗ และ อังคุดตริกมณีกาย ฉีกกนิบาต เล่มที่ ๒๒ ข้อ ๒๘๒-๓ หน้า ๓๒๑-๓.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต). (๒๕๕๗). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม*. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (๒๕๓๙). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วรางคณา ผลประเสริฐและคณะ. (๒๕๕๔). *การจัดการเชิงกลยุทธ์ในการบริหารโรงพยาบาล*. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- สุพานี สฤษฏ์วานิช. (๒๕๔๙). *พฤติกรรมองค์การสมัยใหม่ : แนวคิด และทฤษฎี*. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุรชาติ ฌ หนองคาย. (๒๕๔๖). *การวางแผน การบริหารจัดการเชิงกลยุทธ์ และหลักการประเมินผล*. กรุงเทพมหานคร : สถาบัน จี.อี.ซี..
- อุทิศ ขาวเขียว. (๒๕๔๖). *การวางแผนกลยุทธ์*. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.